

DOI 10.31558/2519-2949.2025.1.11

УДК 327(73+477) (045)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4273-2181>

Пашков В. О., Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

**ПРАГМАТИЗМ VERSUS ДЕМОКРАТІЯ: УКРАЇНСЬКО-АМЕРИКАНСЬКІ  
ВІДНОСИНИ ЗА ПРЕЗИДЕНТСТВА В. ЯНУКОВИЧА**

У статті висвітлено та проаналізовано розвиток двосторонніх відносин США та України за часів президентства В. Януковича (2010-2013). Визначено, що від початку Київ і Вашингтон прагнули до налагодження конструктивної та практичної співпраці та деполітизації порядку денного відносин. У цей період пріоритет надавався таким питанням як енергетика, ядерна безпека, інвестиції та торгівля, економічні реформи, нерозповсюдження ЗМЗ, охорона здоров'я. Незважаючи на зменшення інтенсивності двостороннього діалогу, відносини із Сполученими Штатами розглядалися українським керівництвом як один з головних зовнішньополітичних пріоритетів у рамках геополітичного балансування між Росією та Заходом. У свою чергу адміністрація Б. Обама у 2010-2013 рр. діяла вкрай пасивно на пострадянському просторі та не запропонувала своє бачення українсько-американських відносин, що було результатом політики перезавантаження відносин з РФ. Наприкінці цього періоду Україна де-факто випала із поля зовнішньополітичної уваги Вашингтону. На офіційному рівні США відтворювали традиційну риторику щодо стратегічних відносин з Україною, прагнучи утримати українське керівництво від зближення з Москвою, так і від авторитарного відкату у внутрішній політиці, але при цьому уникали будь-яких практичних дій з протидії тиску Росії на Київ. Головним бар'єром для розвитку двосторонніх відносин країн за президентства В. Януковича стало прогресуюче погіршення ситуації з демократією в Україні, що не могло не впливати на ставлення демократичної адміністрації США до нової української влади. Поворотним моментом у цьому зв'язку стало ув'язнення у жовтні 2011 р. колишнього прем'єр-міністра та лідера опозиції Ю. Тимошенко. Як результат, з середини 2011 р. українсько-американські відносини почали розвиватися по низхідній, супроводжуючись постійною критикою з боку Вашингтону відходу української влади від демократії, а після парламентських виборів в Україні у жовтні 2012 р., які відзначилися численними порушенням, США поставила на паузу відносини з Україною, які втратили навіть видимість стратегічного партнерства. Натомість адміністрація В. Януковича намагалася використати участь великих американських компаній «Chevron» і «Exxon Mobil» у спільних проєктах в енергетиці як буфер від критики США щодо проблем з демократією у країні, але без успіху.

**Ключові слова:** українсько-американські відносини, проблеми з демократією, стратегічне партнерство, адміністрація В. Януковича, політичні репресії, енергетичні проєкти.

**Постановка проблеми в загальному вигляді.** Через авторитарні методи правління та криваві події «Революції Гідності» період президентства В. Януковича (2010-2013), зокрема його зовнішня політика, у вітчизняній політичній літературі переважно висвітлюються або поверхнево, або у негативній конотації. Разом із тим, цей суперечливий етап є досить повчальним і цікавим з точки зору спроб реалізації принципів багатовекторності та балансування в зовнішній політиці, а також помилок у вибудовуванні відносин із геополітичними центрами сили (США, росія, ЄС). За часів першої каденції Б. Обама США нейтрально ставилися і не перешкоджали певному дистанціюванню та політиці балансування нового українського керівництва. На початку обидві сторони прагнули перевести двосторонні відносини на більш практичну основу з акцентом на проєктах у сфері енергетики. Також нова влада у Києві за рахунок рішення щодо відмови від запасів високозбагаченого урану змогла створити сприятливу політичну атмосферу для налагодження співпраці із Вашингтоном. І лише подальші кроки щодо гальмування європейської інтеграції, відхід адміністрації В. Януковича від демократії призвели до суттєвого погіршення українсько-американських відносин.

У цьому контексті об'єктивний аналіз двосторонніх відносин України та США за каденції В.

Януковича є актуальним і корисним як з точки зору їх теоретичного осмислення, так і практичних потреб, щоб не повторити помилок минулого.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** На сучасному етапі українсько-американські відносини за часів президентства В. Януковича недостатньо вивчені у вітчизняній науковій літературі. Більшість наявних праць висвітлюють цей період або поверхнево у рамках більш широкого огляду, або лише окремі аспекти, які пов'язані з двосторонніми відносинами України та США, наприклад, питання співробітництва з НАТО, програм американської допомоги Україні, політики адміністрації Б. Обама щодо Росії та її впливу на пострадянський простір. Серед вітчизняних розвідок варто виділити роботи таких авторів як М. Белесков [1], О. Манчуленко [7], О. Моцик [9], О. Потехін [10], Н. Ржевська [11]. Зокрема М. Белесков і Н. Ржевська фокусуються на можливостях, проектах і проблемах у реалізації відносин стратегічного партнерства Україна-США після президентських виборів 2010 р. в Україні. О. Моцик, тодішній посол України в США, подає огляд стану двосторонніх відносин і пріоритетних сфер співробітництва. М. Васильєва [2] розкриває мотивацію та інтереси США у наданні Україні економічної та технічної допомоги.

Окрім того, у відкритому доступі представлені першоджерела, що стосуються розвитку українсько-американських відносин у цей період, – спільні заяви засідань Комісії стратегічного партнерства Україна-США та президентів країн, а також заяви адміністрації Б. Обама, що дозволяє робити самостійні висновки.

**Формулювання мети статті.** Метою роботи є висвітлення та аналіз розвитку українсько-американських відносин у 2010-2013 рр. Для досягнення поставленої мети слід виконати ряд завдань:

- розкрити підходи, пріоритети та міркування адміністрацій В. Януковича та Б. Обама щодо двосторонніх відносин;
- висвітлити трансформацію українсько-американських відносин у цей період, чинники та події, які вплинули на характер і спрямованість цих відносин;
- проаналізувати основні суперечності та проблеми у взаємодії країн.

**Виклад основного матеріалу.** Розуміючи, що діючий президент В. Ющенко не мав шансів на переобрання, Сполучені Штати дистанціювалися від президентської компанії 2010 р. в Україні, щоб не бути втягненими у внутрішньополітичні розборки. У Вашингтоні обидва головні кандидати – лідер опозиції В. Янукович і чинний прем'єр-міністр Ю. Тимошенко – сприймалися як прийнятні фігури, з якими можна вести діалог. Попри проросійський імідж В. Януковича серед американських дипломатів і експертів домінувало стійке переконання, що у разі перемоги його зовнішня політика буде сильно відрізняться від передвиборчої риторики. Основними спонсорами президентської компанії Януковича були представники великого бізнесу, підприємства яких були зав'язані на внутрішній та західні ринки. Відповідно вони не були зацікавлені у посиленні російських позицій в Україні. Тому американські експерти вважали, що під впливом спонсорів Янукович у зовнішній політиці буде балансувати, уникаючи занадто тісної дружби з Кремлем. Більш того, у контексті політики «перезавантаження» американо-російських відносин в очах адміністрації Обама В. Янукович видавався більш вдалою фігурою, оскільки був схильний до пошуку компромісів з Москвою, але не за рахунок втрати незалежності України.

Офіційною позицією Державного Департаменту щодо українських виборів була теза, що США готові співпрацювати з будь-яким з переможцем, якщо вибори будуть відображати волю українського народу, відбудуться за демократичними стандартами. Сама президентська компанія відзначалася жорсткістю боротьби та поляризацією політичних сил. 7 лютого 2010 р. відбувся другий тур президентських виборів, за підсумками якого перемогу здобув В. Янукович. 11 лютого, ще до офіційного рішення ЦВК, американський президент Б. Обама привітав його з обранням на посаду.

Разом із тим, його перемога була непереконливою – 48,95% голосів виборців проти 45,5% у Ю. Тимошенко. В. Янукович став першим президентом України, який у другому турі виборів не зміг набрати понад 50% підтримки/

Американську делегацію на інавгурації В. Януковича 25 лютого очолив радник президента США з питань національної безпеки Дж. Джоунс, що було високим рівнем представництва та свідчило про прагнення Вашингтону до налагодження відносин з новою українською владою.

5 березня 2010 р. Сенат США ухвалив резолюцію, подану сенаторами Дж. Керрі та Р. Лугаром, яка відзначила суттєвий прогрес Україна на шляху до демократії, що проявилось у мирних президентських виборах і зміцненні демократичних інститутів. Сенатори пообіцяли і надалі підтримувати розвиток вільної і відкритої демократичної системи в Україні та підтвердили прагнення

США розвивати двосторонні відносини у рамках Комісії зі стратегічного партнерства.

Ознакою нового етапу у двосторонніх відносинах також стала ротація послів у цей період. Напередодні президентських виборів, 20 листопад 2009 р. вірчі грамоти президенту В. Ющенко вручив новий американський посол Дж. Теффт, який до того працював послом у Грузії та на посаді помічника заступника Державного секретаря. 11 червня 2010 р. В. Янукович призначив новим послом України в США О. Моцика.

Ставши президентом, В. Янукович, враховуючи розколотість суспільства після виборів і проросійський імідж, шукав шляхи зміцнення своїх позицій на міжнародній арені, прагнув заручитися підтримкою впливових держав.

12-13 квітня 2010 р. у Вашингтоні мав відбутися глобальний саміт з ядерної безпеки, ініційований президентом США Б. Обамою. Цей захід був спрямований на формування нових міжнародних інструментів протидії ядерним загрозам і засвідчити американське лідерство у цій сфері. За масштабом і рівнем представництва саміт став одним з найбільших зібрань лідерів держав з 1945 р. У підсумку у Вашингтонському саміті прийняли участь представники 47 країн (38 з яких були представлені главою держави або уряду) та керівники ООН, ЄС та МАГАТЕ [12, с. 101].

За місяць до саміту Україна дипломатичними каналами повідомила про власну ініціативу відмовитись від запасів високозбагаченого урану під гарантії, передбачені Будапештським меморандумом. Пропозиція Києва була вкрай позитивно сприйнята у Вашингтоні. Напередодні саміту Б. Обама потребував прикладів успіху свого курсу з посилення ядерної безпеки у світі, й українська ініціатива виглядала таким. Окрім того, це могло стати гарним прецедентом для інших країн. Таким чином українська дипломатія обрала вдалий момент для ініціативи.

Після завершення процесу ядерного роззброєння у середині 1990-х рр. Україна залишила у себе до 90 кг високозбагаченого урану для наукових потреб. Теоретично цієї кількості урану вистачало на декілька ядерних боєзарядів. Запаси зберігалися у лабораторіях ННЦ «Харківський фізико-технічний інститут» та Севастопольського національного університету ядерної енергії та промисловості, де використовувалися для проведення досліджень і створення медичних ізотопів.

Американці домагалися вивозу цих ядерних матеріалів з України від початку 2000-х рр. Вперше уряд США зробив пропозицію українській стороні викупити 75 кг високозбагаченого урану, який зберігався в Харкові, у жовтні 2002 р. У Вашингтоні на фоні «кольчужного» скандалу» опасалися, що ці матеріали можуть потрапити до рук режиму С. Хусейна або Ірану. Однак тоді адміністрація Л. Кучми відмовилась від пропозиції. Пізніше, за часів президентства В. Ющенко, американські урядовці також піднімали це питання, але безрезультатно. Ідею як «сподобатися» очільнику Білого Дому В. Януковичу на початку 2010 р. підказав керівник МЗС К. Грищенко, який у 2000-2003 рр. працював послом України в США і знав нюанси історії з ураном.

Під час Вашингтонського саміту президент В. Янукович пообіцяв, що Україна до квітня 2012 р. (дати наступного саміту у Сеулі) повністю позбудеться всіх запасів високозбагаченого урану в обмін на технічну та фінансову допомогу США у цьому питанні. За домовленістю президентів, Сполучені Штати мали надати Києву не лише допомогу у вивезенні ядерних матеріалів, а й профінансувати будівництво в Україні центру ядерних досліджень і надати для його роботи низькозбагачений уран. Спершу мова йшла про допомогу у розмірі \$25 млн. на ці цілі.

Як бонус, президент В. Янукович провів 30-хвилинну зустріч з американським лідером. Під час цієї розмови президенти країн обговорили домовленості щодо урану, основні напрямки двосторонніх відносин, а також питання співпраці України з МВФ.

Після зустрічі президенти України і США ухвалили спільну заяву, у якій підтвердили стратегічне партнерство між країнами та заявили про наміри вибудовувати відносини на основі Хартії про стратегічне партнерство 2008 р. та спільної комісії. У документі «обидва лідери відзначили спільні інтереси та цінності їх країн, відображені у Хартії, а саме: демократію, економічну свободу, добробут, безпеку, територіальну цілісність, енергетичну безпеку, співпрацю в оборонній сфері, верховенство права і міжособистісні контакти» [15]. На початку червня 2010 р. Б. Обама у листі українському президенту ще раз висловив високу оцінку рішення Києва вивезти з країни всі запаси високозбагаченого урану, що зміцнить міжнародну ядерну безпеку.

Такий жест Києва створив сприятливу атмосферу для налагодження співпраці з адміністрацією Б. Обами та продемонстрував прихильність нової української влади стратегічному партнерству з США, відкривши на початку «вікно можливостей».

У червні 2010 р., напередодні приїзду Держсекретаря Х. Клінтон, посол США Дж. Теффт

виступив з програмною промовою [4], в якій виділив п'ять пріоритетних сфер для розвитку стратегічного партнерства між країнами:

□ підтримка економічних реформ. США разом з МВФ підтримують проведення в Україні системних реформ для подолання наслідків світової кризи, зокрема реформу системи оподаткування, дерегуляцію економіки, автоматичне відшкодування ПДВ, захист прав інтелектуальної власності, збільшення прозорості.

□ зміцнення демократії та свободи преси. Цей напрямок передбачав надання технічної допомоги для реформування судової системи та правоохоронних органів, а також підтримку свободи ЗМІ як необхідних умов забезпечення демократії.

□ енергетика та торгівля. США задекларували пріоритетну підтримку ринковим реформам у газовій галузі, співпраці в атомній енергетиці, стимулюванню іноземних інвестицій в енергетичний сектор, модернізації української ГТС, а також заявили про фінансування трирічної програми модернізації муніципальних опалювальних систем в Україні для покращення енергозбереження.

У сфері торгівлі адміністрація Б. Обама закликала українську владу працювати над покращенням інвестиційного клімату у країні. Перспективними сферами для залучення американських інвестицій були названі енергетика та аграрна галузі.

□ зміцнення оборони та безпеки. США у цій сфері підтримують розвиток тісної співпраці з Україною у таких питаннях як нерозповсюдження ЗМЗ, зокрема ядерних матеріалів, спільні військові навчання та наближення ЗСУ до стандартів НАТО.

□ боротьба з корупцією. США розглядали боротьбу з корупцією як необхідну умову економічного процвітання та зміцнення демократії в Україні. У цьому зв'язку США наголошували на необхідності судової реформи, прозорих адміністративних процедур, реформування системи державних закупівель і дерегуляції економіки, що мали зменшити можливості для корупції. У цих питаннях США продовжать надавати технічну допомогу уряду України.

2 липня 2010 р. Київ з візитом відвідала Державний секретар США Х. Клінтон, під час якого вона зустрілася з президентом В. Януковичем, очільником МЗС К. Грищенком і лідером опозиції Ю. Тимошенко, а також виступила перед студентами «Київської політехніки». Тоді ж відбулося друге засідання двосторонньої Комісії стратегічного партнерства під співголовуванням Х. Клінтон і К. Грищенко. Напередодні її візиту Верховна Рада прийняла закон «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики», яким членство в НАТО було виключено з переліку основних завдань у сфері зовнішньої політики та національної безпеки України.

Під час спілкування зі ЗМІ американська дипломатка охарактеризувала новий зовнішньополітичний курс Києва як політику стратегічного балансування та заявила, що Сполучені Штати підтримують європейську інтеграцію України та її прагнення збалансувати інтереси між Росією, США та ЄС. На її думку, конструктивна співпраця Києва та Росії з одного боку, і з європейськими партнерами – з іншого, не суперечать один одному. Коментуючи законопроект про позаблоковий статус України, Клінтон відзначила, що поважає це рішення, підкресливши, що «двері Північноатлантичного альянсу для України залишаються відчиненими, але вона має сама це вирішувати. Ви самі маєте обирати це чи інший шлях для вашої безпеки» [3, с. 15]. Також Державний секретар подякувала Києву за відмову від високозбагаченого урану та заявила про підтримку розпочатих українською владою економічних реформ.

У свою чергу В. Янукович зазначив, що Україна прагне стати європейською позаблоковою країною, а курс на європейську інтеграцію є безальтернативним, і він розраховує на підтримку США на цьому шляху.

За словами Х. Клінтон, головними питаннями стратегічного партнерства США та України були енергетика, інвестиції та торгівля, зміни клімату та безпека, особливо акцентувавши увагу на енергетичних питаннях. Симптоматично, що у Києві у складі американської делегації був присутній спеціальний посланник Державного секретаря з питань енергетики в Євразії Р. Морнінгстар. На засідання КСП обговорювалися залучення американських компаній до видобування сланцевого газу і метану, буріння на шельфі Чорного моря, розвиток співпраці у ядерної енергетики, аверсне використання нафтопроводу «Одеса – Броди» для поставок каспійської нафти.

У спільній заяві за підсумками другого засідання КСП декларувалося прагнення сторін розширити співпрацю з широкого спектру взаємних пріоритетів. Наголошувалося на необхідності покращення інвестиційного клімату та боротьби з корупцією в Україні для зростання двосторонньої торгівлі та інвестицій [14]. Були визначені важливі питання у енергетиці для подальших обговорень

– підвищення енергоефективності економіки України, модернізація її ГТС, диверсифікації джерел постачання ядерного палива, розвиток звичайних та нетрадиційних енергоресурсів, завершення проекту «Укриття» на ЧАЕС. Також було досягнуто домовленості щодо створення ще трьох робочих груп у рамках діяльності КСП – з питань мирної атомної енергетики; з питань політичного діалогу та верховенства права; науки та технологій. Окрема увага була приділена обговоренню дій з реалізації квітневих домовленостей президентів країн щодо вивозу всіх запасів високозбагаченого урану з України.

США висловили підтримку співпраці України та МВФ, здійснення системних реформ у країні та прогресу у переговорах України та ЄС щодо Угоди про асоціацію. Американська сторона також підтвердила свої зобов'язання щодо ліквідації твердого ракетного палива, яке зберігалось у м. Павлоград.

Показовим моментом у візиті Державного секретаря США Х. Клінтон до Києва стала відсутність конкретних угод, підписаних за підсумками. Прориву у відносинах не сталося, але американська сторона показала прагнення перевести їх на більш практичну основу, акцентувавши увагу на енергетичних і економічних питаннях. При цьому під час візиту Х. Клінтон уникала різких висловлювань з питань демократії та свободи ЗМІ, щоб не обмежувати можливостей для співробітництва.

Виступаючи перед студентами, Х. Клінтон відзначила, що Україна є важливим партнером для США та демократичним прикладом у регіоні. Серед потенційних сфер, де країни могли поглибити співпрацю, були названі економічні реформи, інвестиції та торгівля, модернізація енергетичного сектору України, освіта, охорона здоров'я та гендерні питання, а також спільні зусилля для вирішення глобальних проблем.

15 лютого 2011 р. у Вашингтоні відбулося третє засідання КСП Україна-США, яке виявилось останнім на рівні голів МЗС за часів президентства В. Януковича. Під час засідання був обговорений широкий спектр питань – реалізацію домовленостей лідерів країн щодо урану, будівництво у Харкові нейтронної установки, енергетичну співпрацю, проекти з утилізації пального до ракет РС-22 і «СКАД», сприяння безпеці на Чорнобильській АЕС, відносини України з НАТО, військову співпрацю, діяльність американських компаній в Україні, розробку плану дій з захисту прав інтелектуальної власності, візову лібералізацію та ін. Також була підписана п'ятирічна програма з надання технічної допомоги українським аграріям на \$20 млн.

Центральною темою засідання Комісії зі стратегічного партнерства стала енергетика. Урядовці обговорили розробку угоди щодо виробництва та розподілу продукції між Кабінетом Міністрів України та компанією «Chevron» та підписали меморандум з геологорозвідки запасів сланцевого газу в Україні. У підсумку ці кроки дозволили у 2012-2013 р. наблизитись до підписання угоди з «Chevron» щодо видобутку сланцевого газу у Західній Україні.

Також Держсекретар Х. Клінтон акцентувала увагу на необхідності проведення реформ в енергетичному секторі України – запровадженні ринкового ціноутворення на газ і прийняття закону про принципи функціонування ринку газу. Між сторонами була досягнута попередня домовленість провести наступне засідання КСП у Києві.

У спільній заяві за підсумками третього засідання КСП США підтвердили свої зобов'язання надати технічну та фінансову допомогу Україні у розмірі \$50 млн. на проекти, пов'язані з вивозом урану, готовність сприяти реалізації інституційної та правової реформ в Україні та підтримувати завершення проєктів на ЧАЕС у рамках фонду «Укриття», розвивати співпрацю у енергетичній сфері [13]. Також американська сторона підтвердила гарантії безпеки України згідно з Будапештського меморандуму та погодилися провести двосторонні безпекові консультації.

У свою чергу українська сторона у заяві запевнила, що розвиток стратегічного партнерства з США залишається одним із її ключових зовнішньополітичних пріоритетів, заявила про намір розвивати співпрацю в енергетиці, перша за все щодо видобутку нетрадиційного газу. Окрім того, Київ наголосив, що його стратегічною метою є проведення реформ для зміцнення демократії.

Результати засідань КСП у 2010-2011 рр. і тональність дипломатичної риторики сторін свідчать до повернення українсько-американських відносин до практики часів існування УАМК у другій половині 1990-х рр. Українські урядовці під час зустрічей брали на себе зобов'язання щодо заходів і кроків у конкретних питаннях, при цьому саботуючи їх виконання, що створювало ефект «руху по колу». Більш того, значна частина питань порядку денного (реформи в економіці та енергетиці, інвестиційний клімат, боротьба з корупцією) періодично обговорювалися з кінця 1990-х рр., але по

суті не вирішувалися. Головною причиною був брак політичної волі Києва.

Як і УАМК, Комісія стратегічного партнерства у 2010-2011 рр. за функціоналом слугувала інституційним майданчиком для обговорення поточних питань і галузевих проєктів, а тому цей формат діалогу не міг забезпечити якісний прогрес у відносинах на стратегічному рівні і реалізацію масштабних програм співпраці.

Українсько-американські відносини у 2010-2013 рр. відзначились звуженням порядку денного. За часів президенства В. Ющенко він формувався вісьмома сферами – політичний діалог, європейська та євроатлантична інтеграція, регіональна безпека, військова співпраця, енергетика, підтримка реформ, підтримка демократії, торгово-економічні питання. Після приходу до влади В. Януковича вже до середини 2011 р. порядок денний двосторонніх відносин звузився до шести сфер – політичний діалог, європейська інтеграція, ВТС, енергетика, підтримка реформ, підтримка демократії. При цьому в майже в усіх них, окрім енергетики, спостерігалась стагнація або регрес.

Адміністрація В. Януковича в 2010-2012 рр., хоч і дистанціювалася від США, разом із тим розглядала Вашингтон як важливого партнера у рамках геополітичного балансування між Росією та Заходом. Обіцянка розвивати стратегічне партнерство з США містилася у передвиборчих програмах В. Януковича на президентських виборах 2010 р. і Партії регіонів на парламентських виборах 2012 р. Іншими опорами «збалансованого» курсу Києва у міжнародній політиці покликані були стати відносини стратегічного партнерства з Туреччиною та Китаєм, проголошені у 2011 р. Тому українські урядовці прагнули розвивати конструктивні відносини з США, спираючись на прагматичні засади. При цьому Київ намагався винести внутрішньополітичні проблеми за рамки двосторонніх відносин, замістивши їх привабливими енергетичними проєктами.

У свою чергу офіційною метою політики США щодо України було збереження статус-кво. Вашингтон прагнув утримати адміністрацію В. Януковича як від занадто тісного зближення з Москвою, так і від скачування в авторитаризм у внутрішній політиці. Заради конструктивного діалогу з Москвою, адміністрація Обама фактично зняла з порядку денного питання вступу України до НАТО [8, с. 132]. Американська сторона також прагнула деполітизувати порядок денний відносин з Києвом, сконцентрувавши увагу на таких питаннях як нерозповсюдження ЗМЗ, боротьби з тероризмом, ядерна безпека, енергетика, співпраця України з міжнародними фінансовими організаціями.

За український напрямок у Державному департаменті відповідали помічник заступника Державного секретаря з питань демократії, прав людини та праці Т. Мелія (займався внутрішньополітичними процесами) і помічник заступника Державного секретаря з питань Європи та Євразії Д. Рассел (зовнішня політика).

На практиці у 2009-2013 рр. Вашингтон по відношенню до України проводив дві політичні лінії: формальну і реальну. На офіційному рівні американські представники заявляли про стратегічний характер відносин з Україною та невизнання претензій Росії на власну сферу впливу на території колишнього СРСР. Водночас адміністрація Б. Обама не здійснила жодних практичних дій з протидії тиску Росії на Україну, що сильно контрастувало з політикою адміністрації Дж. Буша-молодшого.

Головними темами двосторонніх обговорень стали розвиток співпраці у сфері енергетики, європейська інтеграція та проблеми з демократією в Україні. Публічна риторика сторін значно відрізнялася. Українські урядовці постійно наголошували на розвитку стратегічного партнерства між країнами з акцентом на спільних проєктах у сфері енергетики. У свою чергу американські представники на перше місце ставили проблеми з гальмуванням Києва на шляху європейської інтеграції та демократичним регресом у цей період, паралельно розвиваючи енергетичний діалог.

При збереженні у цей період формально-дипломатичної тональності та формули стратегічного партнерства у риторичі сторін атмосфера українсько-американських відносин була прохолодною. Суперечність українського (дистанціювання від США, спроби відкупитися від американської критики щодо згортання демократії проєктами в енергетиці) та американського (збереження Києва в орбіті свого впливу, його руху до Європи та демократичної системи в Україні) бачень двосторонніх відносин стало головним джерелом напруженості між Києвом і Вашингтоном у 2010-2013 рр. Разом із тим, адміністрація Б. Обама проявляла значну терпимість до української влади, не застосовуючи жорсткі економічні та політичні методи тиску. Це зумовлювалося тим, що Україна опинилася на периферії зовнішньополітичних інтересів США.

Через переорієнтацію на Східну Азію та політику переважання відносин з Росією Сполучені Штати де-факто усунулися від справ на пострадянському просторі. Відтворюючи у 2009-2013 рр. риторичу попередньої республіканської адміністрації щодо стратегічних відносин з Україною, у

реальності адміністрація Б. Обама так і не змогла сформулювати власне бачення їх розвитку. Варто відзначити, що така ситуація не була виключно провиною Києва. Аж до початку російської агресії проти України адміністрація Б. Обама також майже не звертала увагу на Центрально-Східну Європу [6, с. 441]. У свою чергу політику перезавантаження американо-російських відносин від початку критикувала значна частина урядовців нової адміністрації, зокрема тодішні помічник заступника Держсекретаря з питань Європи та Євразії Д. Рассел і помічниця заступника міністра оборони США С. Волландер, вбачаючи у ній небезпеку та підрив тісних відносин з пострадянськими країнами, які США досягли з 1991 р.

Політичний діалог України та США у 2010-2013 рр. був вкрай суперечливим і складним, і з середини 2011 р. розвивався по низхідній, супроводжуючись постійною критикою та розчаруванням Вашингтону в новій українській владі.

Протягом 2010-2013 рр. Україну відвідав ряд американських високопосадовців – Державний секретар Х. Клінтон (2 липня 2010 р.), заступник Державного секретаря з політичних питань В. Шерман, чотири рази помічник заступника Держсекретаря з питань демократії, прав людини та праці Т. Мелія, чотири рази помічники заступника Держсекретаря з питань Європи та Євразії (тричі Д. Рассел і один раз Ф. Гордон), три рази спеціальний посланник Держсекретаря з питань енергетики в Євразії Р. Морнінгстар, посланник президента США з питань енергетичної безпеки К. Паскуаль, заступник міністра оборони з міжнародної безпеки А. Вершбоу, заступник міністра оборони з питань ядерного, хімічного та біологічного захисту Е. Вебер, директор ФБР Р. Мюллер. Окремо від цього переліку слід розглядати візити в Україну у листопаді 2013 – лютому 2014 рр. заступника Державного секретаря з питань Європи та Євразії В. Нуланд під час протестів у Києві. Таким чином, найбільш високопоставленим представником США, який відвідав Україну у цей період, стала Державний секретар Х. Клінтон (2010). Ні президент Б. Обама, ні віце-президент Дж. Байден не відвідали Київ за каденцію В. Януковича.

Слід також відзначити, що динаміка двосторонніх контактів була нестабільною. Активний розвиток і підйом у 2010-2011 рр. змінився значним спадом у політичному діалозі у 2012 р., що було результатом ув'язнення Ю. Тимошенко. Протягом 2013 р. інтенсивність політичних контактів зросла, але це було викликано не покращенням двосторонніх відносин, а намаганням США переконати В. Януковича не піддаватися тиску Москви та підписати угоду про асоціацію з ЄС.

Американська дипломатія налагодила контакти з усіма впливовими групами у Києві як всередині влади, так і в опозиційному таборі. Американці швидко зрозуміли нову конфігурацію владних суб'єктів в Україні, у якій зовнішня політика практично повністю визначалася президентом Януковичем, а внутрішня – його адміністрацією та фінансово-промисловими групами. Роль РНБО, уряду та МЗС була номінальною, а Верховна Рада відігравала роль «машини для голосування» правлячої партії. Тому американські дипломати надавали перевагу спілкуванню з топ-функціонерами адміністрації президента та урядовцями, особисто близькими до президента.

Паралельно вагоме місце відводилося контактам з опозиційними силами. Так Державний секретар Х. Клінтон під час візиту до Києва у липні 2010 р. зустрілася не лише з президентом Януковичем і урядовцями, а й з лідером опозиції Ю. Тимошенко. У квітні 2011 р. з нею у Києві зустрівся помічник заступника Державного секретаря США Д. Рассел. У травні 2012 р. помічник заступника Державного секретаря Т. Мелія та посол США Дж. Теффт відвідали Ю. Тимошенко у лікарні. У березні 2013 р. Київ відвідала заступник Державного секретаря В. Шерман, яка окрім зустрічей з вищим керівництвом України провела тригодинну зустріч з лідерами опозиційних партій «Батьківщина», «УДАР» і «Свобода» А. Яценюком, В. Кличком і О. Тягнибоком.

Офіційний Київ у 2010-2013 рр. традиційно намагався демонструвати значну дипломатичну активність на американському напрямку. У цей період США відвідали: двічі президент В. Янукович (2010, 2012), чотири рази міністри закордонних справ (тричі К. Грищенко і один раз Л. Кожара), тричі міністри енергетики (двічі Ю. Бойко і один раз Е. Ставицький), тричі перші віце-прем'єри А. Ключев (2011) та С. Арбузов (у січні та жовтні 2013 р.), віце-прем'єр-міністр Р. Богатирьова (2012), віце-прем'єр-міністр Б. Колесніков (2012), голова СБУ В. Хорошковський (2010), міністр аграрної політики М. Присяжнюк, міністр фінансів Ю. Колобов, голови митної та податкової служб України, міністр соціальної політики С. Тігіпко.

Прикметно, що за часів каденції В. Януковича ані прем'єр-міністр М. Азаров, ані голови Верховної Ради В. Литвин і В. Рибак не відвідували США з візитами. Сам В. Янукович здійснював поїздки в США та зустрічався з Б. Обамою лише у рамках участі у міжнародних заходах (2010 р. –

глобальний саміт з ядерної безпеки, 2012 р. – саміт НАТО в Чикаго). Офіційного запрошення від Б. Обами відвідати Вашингтон у рамках повноцінного двостороннього візиту він так і не отримав. До прикладу, під час саміту з ядерної безпеки у Сеулі у березні 2012 р. попри те, що Україна виконала усі зобов'язання з вивезення урану, американський лідер відмовився від повноцінної зустрічі з В. Януковичем через погіршення стану демократії в Україні [1].

У червні 2013 р. голова партії «Батьківщина» А. Яценюк відвідав Вашингтон, де провів зустрічі з заступником Держсекретаря В. Шерман, старшим директором з питань Європи Ради національної безпеки США К. Донфрід, лідерами республіканців і демократів у Конгресі, першим заступником директора МВФ Д. Ліптоном. Вже тоді американські урядовці, зокрема віце-президент Дж. Байден, симпатизували Яценюку, вбачаючи у ньому перспективного політика з прозахідною орієнтацією.

У 2012-2013 рр. якісний стан українсько-американських відносин погіршився. Власне ускладнення двостороннього діалогу розпочалося ще з середини 2011 р., коли у Києві намітилось згорання демократичних процесів. У квітні 2011 р. Державний департамент США опублікував традиційний щорічний звіт про стан дотримання прав людини у світі, в якому ситуація у цій сфері в Україні була охарактеризована як вкрай критична [11, с. 229]. Американські експерти звернули увагу на збільшення випадків обмеження свободи зібрань з боку влади, тиску на ЗМІ та посилення корупції в урядових органах. У документі також містилася критика неефективної та корумпованої судової системи та стану захисту прав людини в Україні.

Початок судових процесів над лідерами української опозиції Ю. Тимошенко та Ю. Луценком влітку 2011 р. викликав негативні оцінки американських представників. Виступаючи 1 липня у Вільнюсі, Державний секретар Х. Клінтон заявила, що вважає судовий процес проти Ю. Тимошенко політично заангажованим. У вересні Х. Клінтон і Верховний представник ЄС з питань зовнішньої політики та безпеки К. Ештон надіслали В. Януковичу приватного листа, в якому висловили стурбованість арештом Ю. Тимошенко та відходом від демократії в Україні [10, с. 75].

Каталізатором погіршення двосторонніх відносин Києва та Вашингтону стало ув'язнення Ю. Тимошенко, що було сприйнято на Заході як розправа над політичним опонентом. 11 жовтня 2011 р. Печерський районний суд м. Києва засудив колишнього прем'єр-міністра до 7 років тюремного ув'язнення за перевищення повноважень при підписанні газових домовленостей у Москві у 2009 р.

Реагуючи на рішення суду, того ж дня Білий Дім опублікував спеціальну заяву: «Сполучені Штати глибоко розчаровані засудженням і вироком колишньому прем'єр-міністрові Ю. Тимошенко за політично мотивованим кримінальним переслідуванням. Звинувачення проти неї і хід судового процесу, а також переслідування інших лідерів опозиції та членів попереднього уряду, викликали серйозні побоювання з приводу прихильності української влади демократії та верховенству права. США залишаються прихильником зміцнення двостороннього співробітництва, заснованого на спільних цінностях та інтересах. Враховуючи це, США закликають звільнити Тимошенко та інших політичних лідерів і колишніх урядовців, і вважають, що вони не повинні бути обмеженими в можливостях повноцінно брати участь у політичному житті, зокрема і в парламентських виборах наступного року» [18].

Розчарування США у внутрішньополітичному курсі В. Януковича мало вагомні наслідки для двосторонніх відносин. На фоні посилення у політичному житті України авторитарних тенденцій (концентрації влади в руках президента та його оточення, тиску на ЗМІ, політичних репресій проти опозиційних діячів) адміністрація Б. Обами прийняла рішення різко скоротити контакти з Києвом на високому рівні. Після вироку Ю. Тимошенко МВФ, де вплив США є високим, призупинив переговори з Україною щодо відновлення програми співпраці. Також Вашингтон вирішив відмовитися від проведення четвертого засідання КСП, яке мало відбутися наприкінці 2011 р. у Києві.

Протягом 2012-2013 рр. спостерігалось наростання критики з американського боку порушень адміністрацією В. Януковича стандартів демократії та верховенства права. Представники США практично на всіх зустрічах послідовно підкреслювали стурбованість політично мотивованим переслідуванням колишніх урядовців, тиском на ЗМІ, обмеженням свободи зібрань, зволіканням з судовою реформою. Разом із тим, продукуючи багато заяв щодо занепокоєння та невдоволення діями української влади, Вашингтон не здійснював жодних практичних кроків, щоб змінити ситуацію.

Другою і останньою зустріччю В. Януковича та Б. Обами стали коротку розмову у кулуарах саміту НАТО 21 травня 2012 р. в Чикаго. Американський лідер висловив вдячність колезі за виконання обіцянки вивезти з України високозбагачений уран, за збереження присутності українських військовослужбовців у складі Міжнародних сил сприяння безпеці в Афганістані та

відмову Києва від продажу Ірану зварювальних технологій, які, на думку американців, мали подвійне призначення.

Окрім того, Б. Обама наголосив на важливості збереження відданості України демократії шляхом забезпечення вільних і чесних парламентських виборів у жовтні та висловив занепокоєння переслідуваннями політичної опозиції в Україні.

Влітку 2012 р. в американському Конгресі та ЗМІ почали активно обговорювати можливість запровадження санкцій проти українських високопосадовців, причетних до переслідування опозиції та порушення демократії.

22 вересня 2012 р. напередодні виборів до Верховної Ради Сенат США схвалив резолюцію щодо звільнення Ю. Тимошенко та покарання причетних до її ув'язнення. Сенатори визнали колишнього українського прем'єра політичним в'язнем та засудили дії адміністрації В. Януковича з її утримання під вартою. Документ закликав негайно звільнити всіх політично засуджених і запровадити візові й інші санкції до причетних до здійснення політичних переслідувань в Україні.

У жовтні 2012 р. Сполучені Штати анулювали п'ятирічну американську візу першому заступнику Генерального прокурора України Р. Кузьміну. Коментуючи це рішення, заступник Державного секретаря В. Нуланд заявила, що США за допомогою дипломатичного впливу намагаються змінити курс українського керівництва, а саме припинити політичні переслідування, звільнити экс-прем'єр-міністра Ю. Тимошенко та краще захищати демократичну репутацію країни. За її словами, рішення щодо візи Р. Кузьміну було ухвалене в індивідуальному порядку. Візові обмеження можливі, але на даному етапі у Вашингтона немає «чорного списку» українських урядовців [5, с. 274].

Парламентські вибори в Україні, які відбулися 28 жовтня 2012 р., відзначилися численними порушеннями та маніпуляціями і були розкритиковані спостерігачами від ОБСЄ, ПАРЄ та США за непрозорість процесу підрахунку голосів і тиск на виборчі комісії на місцях з боку влади. Окрім того, у п'яти мажоритарних округах результати виборів так і не вдалося встановити. За результатом виборів правляча Партія регіонів отримала 30% голосів виборців за партійними списками (72 мандати), її представники перемогли в 115 з 220 мажоритарних округів. У підсумку більшість у новій Верховній Раді сформували фракції Партії регіонів (210 депутатів) і комуністів (32 депутата), що лише зміцнило позиції президента В. Януковича у владній ієрархії. Опозиційні партії «Батьківщина», «УДАР» і «Свобода», які отримали 178 мандатів у парламенті, у 2012-2013 рр. були позбавлені будь-якого впливу на формування порядку денного у країні та ухвалення політичних рішень. Іншим наслідком виборів стало посилення у владних колах позицій «Сім'ї» і проросійського лобі.

За підсумками парламентських виборів 28 жовтня 2012 р. Державний секретар США Х. Клінтон виступила з заявою, в якій назвали вибори кроком назад у розвитку української демократії, розкритикувавши масові порушення та непрозорість процесу підрахунку голосів. Також у заяві очільниця американської дипломатії знову задала політично вмотивовані переслідування опозиційних лідерів, зокрема Ю. Тимошенко, які завадили їм взяти участь у виборчій компанії, та закликала владу України негайно припинити ув'язнення політичних опонентів. У листопаді-грудні 2012 р. Х. Клінтон на різних публічних заходах і у колонці в «New York Times» знову висловила занепокоєність переслідуванням опозиціонерів і відкатом демократії в Україні.

Адміністрація Б. Обама на фоні ігнорування Києвом закликів Заходу вирішити проблему з Ю. Тимошенко у 2012-2013 рр. поставила на паузу відносини з Україною, які втратили навіть видимість стратегічного партнерства. У цьому зв'язку показово, що найбільш високопоставленим американським представником, який відвідав Київ у 2011-2013 рр. (до початку масових протестів) стала заступник Держсекретаря з політичних питань В. Шерман (20 березня 2013 р.). Свідченням втрати інтересу США до України стало рішення адміністрації Б. Обама зменшити на 2013 р. фінансування проєктів з підтримки демократії в Україні на чверть. Також США де-факто усунулися від процесу переговорів України та ЄС щодо Угоди про асоціацію.

Представники республіканською більшості в Палаті представників США у 2012-2013 рр. періодично висували пропозиції відкликати американського посла з України, призупинити всі види співпраці НАТО з нею, відкласти її головування в ОБСЄ, заборонити в'їзд до США президенту В. Януковичу, доки українська влада не звільнить Ю. Тимошенко. І хоча адміністрація Б. Обама була більш стриманою, подібні заяви з Конгресу були яскравим маркером погіршення двосторонніх відносин.

У липні 2013 р. Вашингтон припинив дію загальної системи преференцій США (GSP) щодо України через порушення прав інтелектуальної власності американських компаній-виробників

програмного забезпечення. Однак враховуючи невеликі об'єми двосторонньої торгівлі у рамках GSP (\$70-200 млн. щорічно) цей крок мав переважно політико-символічне значення.

У свою чергу адміністрація В. Януковича, зіштовхнувшись з критикою США та ЄС переслідування політичних опонентів, на початку намагалася ігнорувати численні заклики звільнити Ю. Тимошенко, однак це лише сприяло зростанню напруженості. Тому весною 2012 р. Київ вирішив спробувати використати для поліпшення відносин залучення західних компаній до проєктів видобутку газу в Україні. Участь провідних американських енергетичних компаній «Chevron» і «Exxon Mobil», на думку оточення В. Януковича, мала пом'якшати позицію США щодо проблем з демократією у країні. У травні 2012 р. «Chevron» виграла конкурс на розробку покладів сланцевого газу на Олеській ділянці у Західній Україні, а у серпні «Exxon Mobil» – на розробку Скіфської нафтогазоносної ділянки на чорноморському шельфі. У подальшому Київ використовував затягування процесу підписання угод про розподіл продукції з компаніями як інструмент торгу з Вашингтоном.

Протягом 2012-2013 рр. президент В. Янукович декілька разів зустрічався з керівниками компаній «Exxon Mobil» і «Chevron». Президент останньої Дж. Джонсон відвідав Київ для переговорів з урядовцями у червні 2013 р.

На фоні різкого зменшення двосторонніх контактів на високому рівні взаємодія на рівні робочих груп у рамках КСП залишалась доволі інтенсивною. У 2010-2013 рр. група з питань політичного діалогу та верховенства права провела шість засідань (останнє 21-25 жовтня 2013 р. у Києві), група з питань енергетичної безпеки – п'ять (останнє 4 лютого 2013 р. у Києві), група з питань нерозповсюдження та експортного контролю – п'ять (останнє 15-16 травня 2013 р. у Вашингтоні), група з науки і технологій – три (останнє 12 грудня 2012 р. у Києві).

Таблиця. 1.

Українсько-американські робочі групи у рамках КСП у 2010-2013 рр.

назва групи	СПІВГОЛОВИ		строки діяльності
	Україна	США	
група з питань енергетичної безпеки	міністри енергетики та вугільної промисловості Ю. Бойко / Е. Ставицький	спеціальний посланник Державного секретаря з питань енергетики в Євразії Р. Морнінгстар	жовтень 2010 р. – лютий 2013 р.
група з питань політичного діалогу та верховенства права	заступник глави Адміністрації Президента України А. Портнов	помічник заступника Державного секретаря з питань демократії, прав людини та праці Т.Меліа	листопад 2010 р. – жовтень 2013 р.
група з питань нерозповсюдження та експортного контролю	заступники міністра закордонних справ О. Горін / П. Клімкін	помічник Державного секретаря з питань міжнародної безпеки та нерозповсюдження Венн Ван Діпен.	березень 2011 р. – травень 2013 р.
група з науки і технологій	голова Державного агентства з питань науки, інновацій та інформатизації В. Семиноженко	директор управління науково-технічного співробітництва Державного департаменту США Д. Дердеріан	листопад 2010 р. – грудень 2012 р.

Паралельно торгово-економічні питання обговорювались сторонами у рамках Українсько-Американської ради з торгівлі і інвестицій – інституційного механізму, створеного на виконання Угоди про співпрацю у сфері торгівлі та інвестицій (2008). Її перші засідання відбулися ще за часів президенства В. Ющенка. Згідно угоди, вони мали бути щорічними, однак у 2010-2013 рр. відбулося лише два засідання. 14 жовтня 2010 р. у Києві відбулося третє засідання, а 31 липня 2012 р. у Вашингтоні – четверте. У 2011 р. адміністрація Б. Обама відмовилася від проведення засідання Українсько-Американської ради з торгівлі і інвестицій через судові процеси у Києві над лідерами опозиції Ю. Тимошенко і Ю. Луценко, а в 2013 р. – через політичну кризу в Україні.

Після парламентських виборів 2012 р. відносини України з ЄС і США стали ще більш прохолодними. Окрім того, економічна ситуація в Україні погіршувалася через припинення співпраці з міжнародними фінансовими організаціями. Цим вирішила скористатися Москва, посиливши енергетичний та економічний тиск на Київ. Метою Кремля був зрив підписання Україною Угоди про

асоціацію з ЄС та її залучення до Митного Союзу.

У Москві сприйняли політику «перезавантаження», яку просував Б. Обама, як фактичне визнання Вашингтоном домінування Росії на пострадянському просторі та згоди понизити рівень відносин з країнами регіону заради поступок Кремля з більш важливих міжнародних питань, використовували цю можливість для зміцнення свого становища у регіоні. Створення Митного союзу, активізація процесів євразійської інтеграції стала пріоритетним проектом третього президентського терміну в. путіна.

У квітні 2010 р. РФ сприяла поваленню нелояльного президента К. Бакієва у Киргизстані. У 2010-2013 рр. ініціювала торговельні війни з Молдовою та Грузією, чинила тиск на Білорусь і Казахстан для прискорення інтеграційних процесів у рамках новоствореного Митного Союзу, на Вірменію та Україну щодо їх приєднання до нього. Для прикладу, у вересні 2013 р. під тиском Москви Вірменія відмовилася підписувати Угоду про асоціацію з ЄС [17, с. 628].

Текст Угоди про асоціацію між Україною та ЄС був парафований сторонами у березні 2012 р., але її підписання ставилося ЄС в залежність від виконання Україною низки попередніх умов («19 пунктів Фюле»), які стосувалися судової реформи, питань вибіркового правосуддя, візової лібералізації, виборчого законодавства, фіскальної політики. У першій половині 2013 р. Київ демонстрував повільний рух назустріч ЄС.

15 травня, незважаючи на слабкий прогрес за більшістю вимог, Європейська Комісія схвалила рішення про підписання Угоди про Асоціацію. Її підписання планувалося на саміті Східного партнерства у Вільнюсі 28-29 листопада 2013 р. Формальна позиція США у цій ситуації полягала у підтримці угоди, однак як і у випадку проблеми «вибіркового правосуддя», Вашингтон не здійснював жодних практичних дій.

Паралельно Москва у липні-жовтні 2013 р. почала здійснювати відкритий тиск на Київ, блокуючи український експорт і схиляючи Київ до вступу до Митного союзу. Зрештою, найбільш складним для української влади у переговорах виявилася питання звільнення Ю. Тимошенко. У якості поступок В. Янукович 7 квітня 2013 р. помилував і звільнив від відбування покарань колишніх міністрів внутрішніх справ Ю. Луценко та охорони навколишнього природного середовища Г. Філіпчука. Але у питанні щодо звільнення свого головного опонента не був готовий до поступок.

4 листопада Київ з візитом відвідала заступник Держсекретаря США з питань Європи та Євразії В. Нуланд. Центральними питаннями на переговорах з президентом В. Януковичем стали підписання Угоди про Асоціацію з ЄС та перспективи співпраці України з МВФ. За результатами двогодинної розмови В. Янукович підтвердив свою прихильність курсу на європейську інтеграцію, а В. Нуланд закликала його підписати на саміті у Вільнюсі Угоду про Асоціацію з ЄС. Окрім того, американська дипломатка намагалася переконати українського очільника вирішити «проблему Ю. Тимошенко», що б усунуло політичні бар'єри у відносинах з США, МВФ і ЄС.

18 листопада Сенат США одноголосно ухвалив резолюцію із закликом до влади України звільнити колишнього прем'єр-міністра Ю. Тимошенко, щоб наблизитися до Європи. Однак 21 листопада уряд України своїм розпорядженням зупинив процес підготовки до укладання Угоди про асоціацію з ЄС. Як реакція, в ніч на 22 листопада на Майдані почалися перші протести проти згортання європейської інтеграції. Саміт у Вільнюсі завершився для України безрезультатно, а чергова пропозиція Януковича провести тристоронні переговори за участю Росії була відкинута. У підсумку це у сукупності з жорстким розгоном студентів на Майдані 30 листопада лише сприяло розгортанню масових протестів у Києві.

У цих умовах В. Янукович намагався використовувати для пом'якшення реакції Вашингтону укладання угод щодо видобутку газу в Україні з американськими компаніями. 5 листопада 2013 р. «Chevron» і українська компанія «Надра Олеська» у Києві підписали угоду про розподіл продукції від видобутку сланцевого газу. Згідно з УРП, «Chevron» зобов'язалася інвестувати у розвідку Олеської площі \$350 млн. При цьому угода містила чимало економічних преференцій американській компанії з боку держави. На 24 листопада планувалося підписання аналогічної угоди з «ExxonMobil» щодо видобутку природного газу на шельфі Чорного моря, але через початок масових протестів у Києві церемонія підписання була скасована. Вигідні для американських компаній контракти, на думку української влади, мали змусити адміністрацію Обама зайняти у цій ситуації більш м'яку позицію, однак ця ставка не спрацювала.

Погіршення українсько-американських відносин за часів В. Януковича також відобразилося у зменшенні обсягів допомоги від уряду США. У 2010 р. адміністрація Б. Обама виділила Україні

\$118,9 млн. на проекти технічної та економічної допомоги. Порівняно з показником попереднього року (\$86,5 млн.) розмір допомоги зріс на 37%. Це пояснювалося як тим, що у 2009 р. відбулося помітне скорочення витрат США на програми міжнародної допомоги, викликане економічною кризою, так і прагненням Вашингтону підтримати стратегічне партнерство після зміни влади у Києві.

На 2011 р. на фоні рішення адміністрації В. Януковича про відмову від запасів високозбагаченого урану уряд США збільшив обсяг допомоги Україні до \$124,4 млн. Влітку 2011 р. напередодні нового бюджетного року в США адміністрація Б. Обама надіслала у Конгрес пропозицію виділити Україні на 2012 р. \$126,4 млн., але після ув'язнення Ю. Тимошенко Сенат зменшив розмір допомоги до \$114 млн. [7, с. 371].

У подальшому тенденція до зменшення обсягів американської допомоги продовжилась, що було результатом негативної внутрішньополітичної динаміки в Україні. У 2013 р. її розмір становив \$104,4 млн., а на 2014 р. Сенат схвалив виділення Києву ще менше – \$95,3 млн. допомоги.

Таким чином, у 2010-2013 рр. Україна отримала від США понад \$461 млн. на проекти технічної та економічної допомоги, але розмір допомоги на 2014 р. порівняно з 2010 р. зменшився на 20%. Цікаво, що ця ситуація корелювалася з аналогічною політикою США щодо Грузії. Після приходу до влади в США адміністрації Б. Обама американська допомога Тбілісі у 2009-2012 рр. також дещо зросла: \$67 млн. – 2009 р., \$78 млн. – 2010 р., \$87 млн. – 2011 р., \$85 млн. – 2012 р. Але після парламентських виборів 2012 р., на яких перемогла партія «Грузинська мрія» проросійського олігарха Б. Іванішвілі, Державний секретар США Дж. Керрі заявив про зменшення допомоги Грузії в 2013 р. на 24% [16, с. 408].

Американська допомога Україні за часів правління В. Януковича фокусувалась на чотирьох основних напрямках: 1) забезпечення безпеки; 2) підтримка демократії, прав людини та ефективного управління; 3) програми охорони здоров'я; 4) проекти економічного розвитку. На них сукупно припадало до 95% коштів і проектів.

Таб. 2.

*Обсяг та структура американської допомоги Україні у 2010-2013 рр., у млн. \$*

напрямок	2010	2011	2012	2013
забезпечення безпеки	44,5	44,6	38,4	34
підтримка демократії, прав людини та ефективного управління	31,7	28,8	28,3	21,4
програми охорони здоров'я	15,5	24	38,1	35,1
проекти економічного розвитку	16,9	25,1	13,5	13,1
гуманітарна допомога	1,2	1,3	1,2	0,8

Власне підтримка економічних реформ у цей період у структурі американської допомоги займала невелику частку. Протягом 2010-2013 рр. на цей напрямок щороку виділялося від \$13 млн. до \$25 млн. Проекти технічної допомоги були спрямовані на підтримку розробки реформ з дерегуляції економіки, реформування газового сектору, зокрема НАК «Нафтогаз України», розвиток ринкових процесів в аграрній галузі, впровадження електронної системи контролю імпорту на кордоні, підтримку малих і середніх сільськогосподарських виробників.

Одним з головних пріоритетів у наданні Україні американської допомоги у цей період стали програми охорони здоров'я. При загальному зменшенні у 2010-2013 рр. обсягів допомоги фінансування програм з охорони здоров'я навпаки зросло. Якщо на ці цілі у 2010 р. уряд США виділив \$15,5 млн., то у 2011 р. – \$24 млн., у 2012 р. – \$38 млн., у 2013 р. – \$35 млн. Частка цього напрямку у загальній обсязі допомоги США зросла з 13% (2010) до 33,6% (2013).

Програми з охорони здоров'я під егідою USAID охоплювали широке коло цілей і проектів – протидію ВІЛ/СНІД, туберкульозу, іншим інфекційним захворюванням в Україні, охорону здоров'я матері і дитини, зміцнення системи санітарного контролю, експертну допомогу в розробці нормативно-правової бази, необхідної для реалізації медичної реформи, підвищення кваліфікації медиків, підвищення біологічної безпеки лабораторій МОЗ, використання ядерних технологій в медицині.

15 лютого 2011 р. у Вашингтоні керівник МЗС К. Грищенко та координатор США з питань СНІД посол Е. Гузбі підписали міждержавну угоду про співробітництво у сфері протидії ВІЛ/СНІД у 2011-2015 рр. [2, с. 17].

Щодо підтримки демократичних процесів в Україні політика США у цей період мала подвійний характер. З одного боку, починаючи з 2011 р. американські урядовці та неурядові організації

послідовно критикували українську владу за погіршенням ситуації з демократією. З іншого боку, на практичному рівні адміністрація Б. Обама демонструвала пасивність. Протягом 2010-2013 рр. уряд США послідовно скорочував фінансування програм підтримки демократії та громадянського суспільства для України: 2010 р. – \$31,7 млн., 2011 р. – \$28,8 млн., 2012 р. – \$28,3 млн., 2013 р. – \$21,4 млн. На 2014 р. було заплановано виділити на ці цілі \$22,7 млн. В цілому це свідчило про небажання адміністрації Б. Обама прискорювати демократизаційні процеси та тісно залучатися в українську внутрішню політику.

Відповідні програми з підтримки демократії традиційно охоплювали питання верховенства права, захисту прав людини, боротьби з корупцією, гендерної рівності, підтримки незалежності засобів масової інформації слова, протидії торгівлі людьми. У рамках цих програм надавалась експертна допомога у розробці реформ судочинства та прокуратури, нового Кримінально-процесуального кодексу (КПК), вдосконаленню антикорупційних законів, процедур державних закупівель. У 2010-2012 рр. особлива увага приділялася розвитку виборчого законодавства (робота над новим законом про вибори народних депутатів) для парламентських виборів 2012 р.

**Висновки.** У 2010-2013 рр. українсько-американські відносини пережили один із найбільш складних періодів за понад тридцятилітню історію. На початковому етапі обидві сторони прагнули до вибудовування відносин на практичній основі з акцентом на енергетичні та економічні питання, деполітизації порядку денного, підтримуючи риторику стратегічного партнерства. Більш того, адміністрація В. Януковича одразу на старті за рахунок вчасного жесту у вигляді відмови від запасів високозбагаченого урану змогла створити сприятливу політичну атмосферу для двостороннього діалогу. Водночас підхід адміністрації Б. Обама до відносин з Україною у цей період підпорядковувався її політиці перезавантаження відносин із росією, яка передбачала зменшення інтенсивності політичного діалогу з Києвом та увагу до пострадянського простору, зняття з порядку денного питання вступу України до НАТО при збереженні взаємовигідної співпраці. Як результат, Вашингтон демонстрував на українському напрямку інертність і пасивність, делегувавши такі питання як регіональна безпека та європейська інтеграція України європейцям. Разом із тим, з середини 2011 р. українсько-американські відносини почали розвиватися по низхідній, що було пов'язано із відходом адміністрації В. Януковича від демократії та переслідуванням політичних опонентів. Поворотним моментом у цьому контексті стало засудження до семи років ув'язнення лідера опозиційної партії «Батьківщина» Ю. Тимошенко у жовтні 2011 р. З цього моменту відносини України та США поступово погіршувалися, супроводжуючись критикою Вашингтону дій української влади у внутрішній політиці: були скорочені двосторонні контакти на високому рівні, зменшувалися обсяги американської допомоги, припинена програма співпраці України з МВФ і дія загальної системи преференцій США (GSP) щодо України. Разом із тим, Сполучені Штати утримувалися від будь-яких силових дій, обмежуючись критичними заявами. У 2012-2013 рр. Україна фактично із поля зовнішньополітичної уваги Вашингтону. Цією ситуацією вирішила скористатися Москва, яка влітку-восени 2013 р. різко активізувала політичний і економічний тиск на адміністрацію В. Януковича з метою примушення України до приєднання до власного інтеграційного утворення, Митного Союзу, та відмови від підписання угоди про асоціацію з ЄС.

#### **Бібліографічний список:**

1. Белесков М. Стратегічне партнерство Україна-США – спроба №3? Інститут світової політики. 28 березня 2018 р. URL: <http://iwr.org.ua/wp-content/uploads/2018/03/Strategichne-partnerstvo-Ukrayina-SSHA.pdf> (дата звернення: 10.10.2024).
2. Васильєва М. О. Зарубіжна допомога уряду США Україні: мотивація і результати. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2012. Вип. 107. Ч. II. С.10-20.
3. Гладенко В. Україно-американські відносини у контексті євроатлантичної інтеграції. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2012. Вип. 107. Ч. II. С. 72-77.
4. Дискусія в Інституті світової політики з послом США в Україні Джоном Теффттом. Інститут світової політики. 25 червня 2010 р. URL: <https://glavcom.ua/publications/35535-dzhon-tefft-tse-spekuljatsija-shcho-sshavtratil-interes-do-ukrajini.html> (дата звернення: 10.10.2024).
5. Зовнішня політика України в умовах глобалізації. Анотована історична хроніка міжнародних відносин (2008-2013). Авторський колектив: С. В. Віднянський, О. М. Горенко, А. Ю. Мартинов, В. В. Піскіжова. К.: Інститут історії України НАН України, 2015. 378 с.
6. Леванчук І. В. Еволюція українсько-американських відносин до анексії Криму. *Гілея: науковий вісник*. 2018. Вип. 130. С. 438-443.
7. Манчуленко О. Г. Україна в зовнішній політиці США: аспекти фінансово-технічної допомоги. *Гілея:*

науковий вісник. 2016. Вип. 109. С. 369-373.

8. Мерніков Г. «Перезавантаження» відносин США та РФ: наслідки для України. *Стратегічні пріоритети*. 2010. №4 (17). С. 130-138.

9. Моцик О. Сучасний стан і перспективи розвитку українсько-американських відносин. *Україна дипломатична*. 2014. Вип. XV. С. 451-463.

10. Потехін О. Українсько-американські відносини в контексті проблем сучасної зовнішньої політики України. *Агора*. 2012. Вип. 11. С. 68-77.

11. Ржевська Н. Стратегічне партнерство Україна-США: становлення та прогноз. *Політичний менеджмент*. 2013. Вип. 1-2. С. 226-233.

12. Рябінін Є. В. Зовнішня політика України під час першого року президентства В. Ф. Януковича: політологічний аналіз. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія «Історія. Політологія»*. 2011. Вип. 1. С. 99-105.

13. Спільна заява за результатами третього засідання українсько-американської Комісії стратегічного партнерства. 15 лютого 2011 р. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/840\\_154#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/840_154#Text) (дата звернення: 2.10.2024).

14. Joint Statement of the Second Session of the United-States-Ukraine Strategic Partnership Commission. July 2, 2010. URL: <https://mfa.gov.ua/en/news/4791-shhodo-drugogo-zasidannya-ukrajinsyko-amerikansykoji-komisiji-zi-strategichnogo-partnerstva-pid-golovuvannyam-ministra-zakordonnih-sprav-ukrajini-kgrishhenka-ta-derzhavnogo-sekretaryu-ss> (дата звернення: 1.10.2024).

15. Joint Statement by President Obama and President Yanukovich. Office of the Press Secretary of the White House, April 12, 2010. URL: <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/joint-statement-president-obama-and-president-yanukovich> (дата звернення: 2.10.2024).

16. Kuzio T. Ukraine's relations with the West since the Orange Revolution. *European Security*. 2012. Vol. 21. Issue 3. p. 395-413.

17. Lane D. The International Context: Russia, Ukraine and the Drift to East-West Confrontation. *International Critical Thought*. 2016. Vol. 6. Issue 4. p. 623-644.

18. Statement by the Press Secretary on Ukraine. Office of the Press Secretary of the White House, October 11, 2011. URL: <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2011/10/11/statement-press-secretary-ukraine> (дата звернення: 11.10.2024).

### References:

1. Byelyeskov M. Strategichne partnerstvo Ukrayina-SShA – sprobа #3? (Strategic partnership Ukraine-USA - attempt number 3?) Insty`tut svitovoyi polity`ky`. 28 bereznya 2018 r URL: <http://iwp.org.ua/wp-content/uploads/2018/03/Strategichne-partnerstvo-Ukrayina-SSHA.pdf> (Access date: 10.10.2024).

2. Vasy`lyeva M. O. (2012). Zarubizhna dopomoga uryadu SShA Ukrayini: moty`vaciya i rezul`taty` (Foreign assistance of the US government to Ukraine: motivation and result). *Aktual`ni problemy` mizhnarodny`x vidnosy`n*. Vy`p. 107. Ch. II. S.10-20.

3. Gladenko V. (2012). Ukrayino-amery`kans`ki vidnosy`ny` u konteksti yevroatlanty`chnoyi integraciyi (Ukrainian-US relations in the context of Euro-Atlantic integration). *Aktual`ni problemy` mizhnarodny`x vidnosy`n*. Vy`p. 107. Ch. II. S. 72-77.

4. Dy`skusiya v Insty`tuti svitovoyi polity`ky` z poslom SShA v Ukrayini Dzhonom Tefftom (Discussion at the Institute of World Policy with US Ambassador to Ukraine John Tefft). Insty`tut svitovoyi polity`ky`. 25 chervnya 2010 r. URL: <https://glavcom.ua/publications/35535-dzhon-tefft-tse-spekuljatsija-shcho-ssha-vtratili-interes-do-ukrajini.html> (Access date: 10.10.2024).

5. Zovnishnya polity`ka Ukrayiny` v umovax globalizaciyi. Anotovana istory`chna xronika mizhnarodny`x vidnosy`n (2008-2013) (Foreign policy of Ukraine in the context of globalization. Annotated historical chronicle of international relations). Avtors`ky`j kolekty`v: S. V. Vidnyans`ky`j, O. M. Gorenko, A. Yu. Marty`nov, V. V. Piskizhova. K.: Insty`tut istoriyi Ukrayiny` NAN Ukrayiny`, 2015. 378 s.

6. Levanchuk I. V. (2018). Evolyuciya ukrayins`ko-amery`kans`ky`x vidnosy`n do aneksiyi Kry`mu (Evolution of Ukrainian-American Relations before the Annexation of Crimea). *Gileya: naukovy`j visny`k*. Vy`p. 130. S. 438-443.

7. Manchulenko O. G. (2016). Ukrayina v zovnishnij polity`ci SShA: aspekty` finansovo-texnichnoyi dopomogy` (Ukraine in US foreign policy: aspects of financial and technical assistance). *Gileya: naukovy`j visny`k*. Vy`p. 109. S. 369-373.

8. Mernikov G. (2010). «Perezavantazheniya» vidnosy`n SShA ta RF: naslidky` dlya Ukrayiny` ("Reset" of relations between the USA and the Russian Federation: consequences for Ukraine). *Strategichni priory`tety`.. #4 (17)*. S. 130-138.

9. Mocy`k O. (2014). Suchasny`j stan i perspekty`vy` rozvy`tku ukrayins`ko-amery`kans`ky`x vidnosy`n (The current state and prospects for the development of Ukrainian-US relations). *Ukrayina dy`plomaty`chna*. Vy`p. XV. S. 451-463.

10. Potyexin O. (2012). Ukrayins`ko-amery`kans`ki vidnosy`ny` v konteksti problem suchasnoyi zovnishn`oyi

polity`ky` Ukrayiny` (Ukrainian-US relations in the context of the problems of the modern foreign policy of Ukraine). *Agora*. Vy`p 11. S. 68-77.

11. Rzhavs`ka N. (2013). Strategichne partnerstvo Ukrayina-SShA: stanovlennya ta prognoz (Strategic partnership Ukraine-USA: formation and forecast). *Polity`chny`j menedzhment*. Vy`p. 1-2. S. 226-233.

12. Ryabinin Ye. V. (2011). Zovnishnya polity`ka Ukrayiny` pid chas pershogo roku prezy`dentstva V. F. Yanukovy`cha: politologichny`j analiz (Foreign policy of Ukraine during the first year of the presidency of V.F. Yanukovich: political analysis). *Visny`k Mariupol`s`kogo derzhavnogo universy`tetu. Seriya «Istoriya. Politologiya»*. Vy`p. 1. S. 99-105.

13. Spil`na zayava za rezul`tamy` tret`ogo zasidannya ukrajins`ko-amery`kans`koyi Komisiyi strategichnogo partnerstva. 15 lyutogo 2011 r. (Joint Statement of the Third Session of the United-States-Ukraine Strategic Partnership Commission. February 15, 2011.) URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/840\\_154#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/840_154#Text) (Access date: 2.10.2024).

14. Joint Statement of the Second Session of the United-States-Ukraine Strategic Partnership Commission. July 2, 2010. URL: <https://mfa.gov.ua/en/news/4791-shhodo-drugogo-zasidannya-ukrajinsyko-amerikanskykoji-komisiji-zi-strategichnogo-partnerstva-pid-golovuvannyam-ministra-zakordonnih-sprav-ukrajini-kgrishhenka-ta-derzhavnogo-sekretarya-ss> (Access date: 1.10.2024).

15. Joint Statement by President Obama and President Yanukovich. Office of the Press Secretary of the White House, April 12, 2010. URL: <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/joint-statement-president-obama-and-president-yanukovich> (Access date: 2.10.2024).

16. Kuzio T. (2012). Ukraine's relations with the West since the Orange Revolution. *European Security*. Vol. 21. Issue 3. p. 395-413.

17. Lane D. (2016). The International Context: Russia, Ukraine and the Drift to East-West Confrontation. *International Critical Thought*. Vol. 6. Issue 4. p. 623-644.

18. Statement by the Press Secretary on Ukraine. Office of the Press Secretary of the White House, October 11, 2011. URL: <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2011/10/11/statement-press-secretary-ukraine> (Access date: 11.10.2024).

***Pashkov V. Pragmatism versus Democracy: Ukrainian-US relations under the presidency of V. Yanukovich***

*The article highlights and analyses the development of bilateral relations between the United States and Ukraine during the presidency of Viktor Yanukovich (2010-2013). It is determined that from the beginning Kyiv and Washington sought to establish constructive and practical cooperation and depoliticization of the agenda of relations. During this period, priority was given to issues such as energy, nuclear safety, investment and trade, economic reforms, non-proliferation of weapons of mass destruction and health care. Despite the decline in the intensity of the bilateral dialogue, relations with the United States were considered by the Ukrainian leadership as one of the key foreign policy priorities within the framework of the balancing between Russia and the West. In turn, B. Obama's administration in 2010-2013. acted extremely passively in the post-Soviet space and did not offer its vision of Ukrainian-US relations, which was the result of a policy of restarting relations with the Russian Federation. At the end of this period, Ukraine de facto fell out of Washington's field of foreign policy attention. At the official level, the United States reproduced traditional rhetoric regarding strategic relations with Ukraine, trying to keep the Ukrainian leadership from rapprochement with Moscow and from an authoritarian rollback in domestic politics, but at the same time avoided any practical actions to counter Russia's pressure on Kyiv. The main obstacle to the development of bilateral relations between the countries under the presidency of V. Yanukovich was the gradual deterioration of the democratic situation in Ukraine, which could not but affect the attitude of the democratic US administration towards the new Ukrainian authorities. The turning point in this regard was the arrest in October 2011 of the former Prime Minister and opposition leader Yu. Tymoshenko. As a result, since mid-2011 Ukrainian-US relations have been on a downward trajectory, accompanied by constant criticism from Washington of the Ukrainian authorities' departure from democracy, and after the October 2012 parliamentary elections in Ukraine, which were marked by numerous violations, the United States suspended relations with Ukraine, which even lost the appearance of a strategic partnership. Instead, the Yanukovich administration attempted to use the participation of large American companies Chevron and Exxon Mobil in joint energy projects as a buffer against US criticism of the problems with democracy in the country, but to no avail.*

**Keywords:** : Ukrainian- US relations, problems with democracy, strategic partnership, administration of Viktor Yanukovich, political repressions, energy projects